

KERUEN

M.O. ÁÝEZOV
ATYNDAGÝ ÁDEBIET
JÁNE ÓNER
INSTITYTYNYŇ

HABARSHYSY

M.O. AUEZOV INSTITUTE
OF LITERATURE AND ART

HERALD

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ
И ИСКУССТВА ИМЕНИ
М.О.АУЭЗОВА

ВЕСТНИК

№3, 76-ТОМ

2022

ISSN 2078-8134

**М.О.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ
ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ**

КЕРУЕН

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2005 жылы құрылған

**№3, 76-том
2022**

ISSN 2078-8134

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА
ИМ. М.О.АУЭЗОВА

КЕРУЕН

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

основан в 2005 году

№3, том 76
2022

ISSN 2078-8134

**M.O.AUEZOV INSTITUTE OF
LITERATURE AND ART**

KERUEN

SCIENTIFIC JOURNAL

founded in 2005

№3, 76 vol
2022

Ғылыми журнал

Ғылыми журнал 2005
жылдан бері шығады.

Құрылтайшысы және
баспагері:

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты

Редакция мен баспагер
мекен жайы:

Заңды мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Шевченко к-сі, 28,
050010,

Нақты мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Құрманғазы к-сі, 29,
2-қабат, 050010,

Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

Электрондық пошта:
keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Жылына 4 рет жарық көреді.

Журнал 2005 жылғы
24 наурызда Қазақстан
Республикасының Мәдениет,
ақпарат және спорт
министрлігі, Ақпарат және
мұрағат комитетінде тіркелген.
Тіркеу куәлігі: 2005 жылғы 24
наурыздағы №5844-Ж.

«КЕРУЕН»

№3, 76-том, 2022

Бас редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Ісләмжанұлы,
филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА
корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институтының бас директоры
(Алматы, Қазақстан)

Бас редактордың орынбасарлары:

Ғылыми редактор:

ҚАЛИЕВА Альмира Қайыртайқызы, фило-
логия ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов
атындағы Әдебиет және өнер институты бас
директорының ғылым жөніндегі орынбасары
(Алматы, Қазақстан)

Жауапты редакторлар:

СҰЛТАН Ертай, PhD, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институты бас директорының
орынбасары (Алматы, Қазақстан)

САРСЕНБАЕВА Жансұлу Баденқызы,
магистр, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және
өнер институтының ғылыми қызметкері
(Алматы, Қазақстан)

Научный журнал

Журнал издается с 2005
года.

Учредитель и издатель:

Институт литературы и
искусства
им. М.О. Ауэзова.

Адрес редакции и издателя:

Юридический адрес:
Казахстан, г. Алматы, ул.
Шевченко 28, 050010,
Фактический адрес: Казахстан,
г. Алматы, ул. Курмангазы 29,
2 этаж. 050010,
Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.
Email: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Выходит 4 раза в год

**Журнал зарегистрирован
24 марта 2005 года в
Комитете информации
и архивов Министерства
культуры, информации и
спорта**

Республики Казахстан.

**Свидетельство о регистрации:
24 марта 2005 г. №5844-Ж.**

«КЕРУЕН»

№3, том 76, 2022

Главный редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович,
доктор филологических наук, член-корреспон-
дент НАН РК, генеральный директор Института
литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы,
Казахстан)

Заместители главного редактора:

Научный редактор:

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат
филологических наук, заместитель по науке
генерального директора Института литературы
и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Ответственный редакторы:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генераль-
ного директора Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

САРСЕНБАЕВА Жансулу Баденовна, магистр,
научный сотрудник Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Scientific journal

The journal has been
published
since 2005

Constitutor and publisher:

M.O. Auezov Institute of
Literature and Art

**Address of the editorial and
publishing office:**

28, Shevchenko str., Almaty,
050010, Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 272-74-11,

+7 (727) 300-32-45.

E-mail: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Published 4 times a year

**The journal was registered
on March 24, 2005 in the
Committee of Information and
Archives of the Ministry of
Culture, Information and Sports
of the Republic of Kazakhstan.
Registration certificate: March
24, 2005 No. 5844-Zh.**

«KERUEN»

№3, 76 vol, 2022

Editor-in-Chief:

MATYZHANOV Kenzhekhan Islamzhanovich,
Doctor of Philology, Corresponding Member of
the National Academy of Sciences of the Republic
of Kazakhstan, Director General of the Institute of
Literature and Art named after MO Auezov (Almaty,
Kazakhstan)

Deputy Editors-in-Chiefs:

Scientific editor:

KALIEVA Almira Kairtayevna, Candidate of
Philological Sciences, Deputy Director General for
Science of the M.O. Auezov Institute of Literature and
Art (Almaty, Kazakhstan)

Responsible Editors:

SULTAN Yertay, PhD, Deputy Director General
of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art
(Almaty, Kazakhstan)

SARSEN BAYEVA Zhansulu Badenovna, Master's
degree, researcher at the M.O. Auezov Institute of
Literature and Art (Almaty, Kazakhstan).

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

БАС РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Исламжанұлы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СҰЛТАН Ермай, PhD, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫНЫҢ МҮШЕЛЕРІ:

ОМАРОВ Бауыржан Жұмаханұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Мүслімқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ахмет Байұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Өмірбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ филология факультетінің деканы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серік Нығметоллаұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМІРБОЛАТ Алуа Берікбайқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НҰРҒАЛИ Қадша Рүстембековна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің орыс филологиясы кафедрасы меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гүлжахан Жұмабердіқызы, филология ғылымдарының докторы, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

ҚАЛИЕВА Алмира Қайыртайқызы, филология ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының ғылым жөніндегі орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

ҚЫДЫР Тәрілі Еділбайұы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШӘРІПОВА Диляра Сафарғалиқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Ақлима Қайырденқызы, өнертану кандидаты, доцент, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

ҚАЗТУҒАНОВА Айнұр Жасанбергенқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТҰРМАҒАМБЕТОВА Бақыт, өнертану кандидаты, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің доценті (Атырау, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖҮНДІБАЕВА Арай Қанатияқызы, PhD, қауымдастырылған профессор, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық Білім Академиясының Қазақ тілі, Қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы зертханасының меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гүлназ Рахымқызы, PhD, қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының оқытушысы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:
БАГНО Всеволод Евгеньевич, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Санкт-Петербург, Ресей)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДІРБАЙ Гүлнар Турабекқызы, тарих ғылымдарының докторы, Колумбия университетінің профессоры (Нью-Йорк, АҚШ)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

СНАМОРРО Antonio Chicharro, ғылым докторы, философия және қолжазба факультетінің профессоры (Гранада, Испания) H = 2

КРАСОВСКАЯ Аксиния, филология ғылымдарының докторы, профессор, Бухарест Университеті (Бухарест, Румыния) H = 1

НИКОЛАС Мари, филология ғылымдарының докторы, профессор, Лихай Университеті (Пенсильвания, АҚШ) H = 1

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович, доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)
Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ОМАРОВ Бауыржан Жумаханович, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, советник Президента Республики Казахстан (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Муслимовна, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, главный научный сотрудник Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Омурбековна, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, декан филологического факультета КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серик Ныгметоллаевич, доктор филологических наук, профессор кафедры казахской литературы Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМИРБОЛАТ Алуа Берикбаевна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой казахской литературы и теории литературы КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НУРГАЛИ Кадиша Рустембековна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русской филологии Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гульжанхан Жумабердыевна, доктор филологических наук, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат филологических наук, заместитель по науке генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

КЫДЫР Торали Едилбай, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШАРИПОВА Дилара Сафаргалиевна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Акlima Каурденовна, кандидат искусствоведения, доцент Казахской национальной консерватории имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

КАЗТУГАНОВА Айнур Жасанбергеневна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТУРМАГАМБЕТОВА Бахыт Жолдыбаевна, кандидат искусствоведения, музыковед, доцент кафедры музыки и искусства Атырау Университет им. Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖУНДИБАЕВА Арай Канатиевна, PhD, ассоциированный профессор, заведующий лабораторией казахского языка, казахской литературы, истории Казахстана Национальной академии образования имени И. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гульназ Рахимовна, PhD, преподаватель кафедры казахской литературы и теории литературы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

БАГНО Всеволод Евгеньевич, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент Российской академии наук (Санкт-Петербург, Россия)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДИРБАЙ Гульнар Турабековна, доктор исторических наук, профессор Колумбийского университета (Нью-Йорк, США)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

SHAMORRO Antonio Chicharro, доктор наук, профессор

Гранадского университета, заведующий факультета философии и рукописи (Гранада, Испания) N = 2

КРАСОВСКАЯ Аксинья, доктор филологических наук, профессор, Бухарестский университет (Бухарест, Румыния) N = 1

НИКОЛАС Мари, доктор филологических наук, профессор, Университет Лихай (Пенсильвания, США) N = 1

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF:

MATYZZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich, Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General director of the M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SULTAN Yertay, Ph.D., Vice-general director of M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

OMAROV Bauyrzhan Zhumakhanovich, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, President's advisor of the Republic of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

BAZARBAYEVA Zeynep Muslimovna, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Chief Researcher of the Akhmet Baitursynov Institute of Linguistics (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ZHOLDASBEKOVA Bayan Omirbekovna, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Dean of the Philological Faculty of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

NEGIMOV Serik Nygmetollayevich, Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature of L.Gumilev Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=searchauthorlookup>

TEMIRBOLAT Alua Berikbayevna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Kazakh Literature and Literary Theory of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

NURGALI Kadisha Rustembekovna, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Russian Philology L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ORDA Gulzhakhan Zhumaberdievna, Doctor of Philology, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

KALIYEVA Almira Kairtayevna, Candidate of Philological Sciences, Deputy Director General for Science of the M.O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ANANYEVA Svetlana Viktorovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the M.O.Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=searchauthorlookup>

KYDYR Torali Edilbay, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

SHARIPOVA Dilyara Safargaliyevna, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher at the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

OMAROVA Aklima Kairdenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

KAZTUGANOVA Ainur Zhasanbergenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher of the M. O. Aueзов Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

TURMAGAMBETOVA Bakhyt Zholdybayevna, Candidate of Art History, Senior lecturer at the Department of Music and Art of H.Dosmukhamedov Atyrau University (Atyrau, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ZHUNDIBAYEVA Arai Kanapiyevna, PhD, Associate Professor, Head of the Laboratory of the Kazakh language, Kazakh Literature, History of Kazakhstan of the I. Altynsarin National Academy of Education (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

DAUTOVA Gulnaz Rakhimovna, PhD, Lecturer, Department of Kazakh Literature and Literary Theory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

INTERNATIONAL EDITORIAL COUNCIL:

BAGNO Vsevolod, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences (Saint Petersburg, Russia)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

KENDIRBAY Gulnar Turabekovna, Doctor of Historical Sciences, Professor of Columbia University (New York, USA)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

CHAMORRO Antonio Chicharro, Doctor of Sciences, Professor of Granada University, Head of the Faculty of Philosophy and Manuscript (Granada, Spain)
H = 2

KRASOVSKAYA Aksinia, Doctor of Philology, Professor, Bucharest University (Bucharest, Romania)
H = 1

NIKOLAS Mary, Doctor of Philology, Professor, Lehigh University (Pennsylvania, USA)
H = 1

МАЗМҰНЫ

Бас редактордың алғы сөзі.....14

Әдебиеттану

<i>Даутұлы Т., Матыжанов К.С.</i> Жаңылтпаштардың құрылымындағы ұйқастың рөлі.....	17
<i>Мәдібаева Қ.Қ.</i> Ахмет Байтұрсынұлының әдебиеттану терминдерін қалыптау ұстанымы.....	26
<i>Кажытай Б.К., Оразбек М.С.</i> Оксюморон – поэтикалық категория.....	37
<i>Әуесбаева П.Т.</i> Ауызша әңгімелердің тақырыптық-идеялық және поэтикалық сипаты.....	48
<i>Нұрдәулетова Б.И., Нұржан А.С.</i> Жерлеу орындарындағы суреттердің сакралды семантикасы (Маңғыстау аймағы мысалында).....	61
<i>Бейсенұлы Ж., Шаймерденова Қ.Қ., Мамаева Г.Б.</i> Мағжан мен Чолпан шығармашылығындағы ортақ сарындар.....	77
<i>Тұяқбаев Ғ.Ә., Тайман С.Т., Уразова А.К.</i> Мұстафа Шоқайдың эпистолярлық мұрасы.....	91
<i>Джумағалиева У.З., Демченко Л.Н., Ананьева С.В.</i> В. Михайловтың «Аспан мен жер арасындағы бір өзі...» роман-эссесі рецептивтік эстетика мән-мәтінінде.....	101
<i>Жанбершиева Ұ.Н., Оралова Г.С.</i> Сыр бойында туған аңыздардың ұлттық сананы жаңғыртудағы маңызы.....	111
<i>Ислямбекова А.К., Оздемир Н.</i> Балалар ойындарының тұлғалық даму үдерісіндегі әсері және ерекшеліктері.....	120
<i>Аубакирова Қ.Қ., Камешева Г.А., Мустафаева А.А.</i> Мәмлүктер кезіндегі әдеби ескерткіштер және «Иршәдул-мулук уәс-салатин» ескерткіші (XIII-XV ғ.).....	128
<i>Хуатбекұлы Е.</i> Балаларға арналған шығармаларда шындықты бейнелеу (Б. Әділ шығармаларының негізінде).....	137
<i>Худайбергенов Н.Д.</i> Ескен Елубаев поэзиясындағы ұлттық құндылықтар жүйесінің көркемдік ерекшеліктері.....	149
<i>Баязитов Б.Б.</i> Қазіргі қазақ поэзиясындағы психологизм.....	161
<i>Набиолла Н.</i> Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс» романындағы фольклоризм.....	173
<i>Калижарова Ж.Т.</i> Қазақ әдебиетіндегі эпистолярлық жанрдың тарихы.....	183
<i>Сағатова Ш.Б., Юнисов Е.А.</i> Қазақ мақал-мәтелдеріндегі «ар – ұждан» концептісі.....	194
<i>Сұлтанғалиева Р.Б., Харисова Ж.Ж.</i> Әдеби шығармадағы кездейсоқ оқиғалар әлеміндегі кейіпкерлердің алеаторика мен хэппенинг ерекшеліктеріне сай бейнеленуі.....	205
<i>Карбозов Е.К., Шегебаев А.М., Қыргызбаева А.Д.</i> Қазіргі қазақ әңгімелеріндегі сакральдылық ұғым-түсініктердің көркемдік қызметі.....	216

Мәдениеттану

<i>Жұмаш А.Ы., Әбенова Ә.Е., Күлетова Ұ.А.</i> Сахна тілін оқыту әдістерінің ерекшеліктері.....	232
<i>Шарипова Д.С., Ақсақалова Ж.А.</i> Заманауи Қазақстан кескіндемесіндегі тарихи тақырыптың жаңғыруы.....	241
<i>Исламбаева З.У., Ташимова М.М.</i> Заманауи қазақ театр өнеріндегі рухани жаңғырудың көрінісі.....	249
<i>Еркебай А.С.</i> ХХІ ғасырдағы классикалық қойылымдардың сахна тіліндегі жаңашылдығы.....	262
<i>Алимкулова Ж.К., Кубеков Т.Н.</i> «Құлагер» қойылымындағы актерлердің шеберлік тәсілі және кейіпкер сомдаудың стилі.....	272
<i>Кенджақұлова А. Б., Әлжанов Ғ.М.</i> Қазіргі қазақ станокты графикасындағы фольклорлық мотивтер.....	285
<i>Әден Ж.Ш., Сансызбаева С.К.</i> Билингвизм трансмәдени коммуникация құбылысы ретінде.....	304

СОДЕРЖАНИЕ

Обращение главного редактора.....15

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Даутулы Т., Матыжанов К.С.</i> Роль рифм в структуре скороговорок.....	17
<i>Мадибаета К.К.</i> Принцип Ахмета Байтурсынова образования литературных терминов.....	26
<i>Кажытай Б.К., Оразбек М.С.</i> Оксюморон – поэтическая категория.....	37
<i>Ауесбаева П.Т.</i> Идеино-тематический и поэтический характер устных рассказов.....	48
<i>Нурдаулетова Б.И., Нуржан А.С.</i> Сакральная семантика изображений в захоронениях (на примере Мангистауской области).....	61
<i>Бейсенулы Ж., Шаймерденова К.К., Мамаева Г.Б.</i> Общие направления в творчестве Магжана и Чолпана.....	77
<i>Тыякбаев Г.А., Тайман С.Т., Уразова А.К.</i> Эпистолярное наследие Мустафы Шокая.....	91
<i>Джумагалиева У.З., Демченко Л.Н., Ананьева С.В.</i> Роман-эссе В. Михайлова «Один меж небом и землей...» в контексте рецептивной эстетики.....	101
<i>Жанбердиева У.Н., Оралова Г.С.</i> Роль мифов рожденных на берегу Сыра в возрождении национального сознания.....	111
<i>Ислямбекова А.К., Оздемир Н.</i> Влияние и особенности детских игр в процессе личностного развития детей.....	120
<i>Аубакирова К.К., Камишева Г.А., Мустафаева А.А.</i> Литературные памятники мамлюкского периода и письменный памятник «Иршадудль-мулук уас-салатин» (XIII-XV вв.).....	128
<i>Хуатбекұлы Е.</i> Изображение действительности в произведениях для детей (По произведениям Б. Адила).....	137
<i>Худайбергенов Н.Д.</i> Художественные особенности системы национальных ценностей в поэзии Ескена Елубаева.....	149
<i>Баязитов Б.Б.</i> Психологизм в современной казахской поэзии.....	161
<i>Набиолла Н.</i> Фольклоризм в романе Таласбека Асемкулова «Талтус».....	173
<i>Калижарова Ж.Т.</i> История эпистолярного жанра в казахской литературе.....	183
<i>Сагатов Ш.Б., Юнисов Е.А.</i> Концепт «совесть» в казахских пословицах.....	194
<i>Султангалиева Р.Б., Харисова Ж.Ж.</i> Отражение персонажей в мире случайных событий в литературном произведении в соответствии с особенностями алеаторики и хэппенинг.....	205
<i>Карбозов Е.К., Шегебаев А.М., Киргизбаева А.Д.</i> Художественная функция концептов сакральности в современных казахских рассказах.....	216

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

<i>Жумаши А.Ы., Абеннова А.Е., Кулетова У.А.</i> Особенности методики обучения сценической речи.....	232
<i>Шаринова Д.С., Аксакалова Ж.А.</i> Модернизация исторической темы в живописи современного Казахстана.....	241
<i>Исламбаева З.У., Ташимова М.М.</i> Отражение духовной модернизации современного казахского театрального искусства.....	249
<i>Еркебай А.С.</i> Новизна сценической речи в классических постановках XXI века.....	262
<i>Алимкулова Ж.К., Кубеков Т.Н.</i> Способ работы актеров в постановке «Кулагер» и стиль исполнения персонажа.....	272
<i>Кенжакулова А.Б., Альжанов Г.М.</i> Фольклорные мотивы в современной казахской станковой графике.....	285
<i>Әден Ж.Ш., Сансызбаева С.К.</i> Двужызычие как феномен транскультурной коммуникации.....	304

CONTENT

Editor-in-chief's address.....16

LITERARY STUDIES

Dautuly T., Matyzhanov K.S. The role of rhymes in the structure of tongue twisters.....17

Madibayeva K.K. Akhmet Baitursynov's principle of formation of literary terms.....26

Kazhytay B.K., Orazbek M.S. Oxymoron – poetic category.....37

Auyesbayeva P.T. Thematic-ideological and poetic character of oral narratives.....48

Nurdauletova B.I., Nurzhan A.S. Sacred semantics of images in burial places
(on the example of Mangystau region).....61

Beisenuly Zh., Shaimerdenova K.K., Mamayeva G.B. Common trends in creative activities
of Magzhana and Cholpon.....77

Tuyakbayev G.A., Taiman S.T., Urazova A.K. Epistolary legacy of Mustafa Shokay.....91

Dzhumagalieva U.S., Demchenko L.N., Ananyeva S.V. Roman-essay by V. Mikhailov «One between
heaven and earth ...» in the context of receptive aesthetics.....101

Zhanbershiyeva U.N., Oralova G.S. The significance of the Syr land legends in modernizing the
national consciousness.....111

Islymbekova A.K., Ozdemir N. Influence and features of children's games in the process
of personal development of children.....120

Aubakirova K.K., Kamisheva G.A., Mustafayeva A.A. Literary monuments in the Mamluk
period and the manuscript "Irshadul-muluk uas-salatin" (13-15th centuries).....128

Khuatbekuly Y. Representation of reality in works for children (Based on the works of B. Adil).....137

Khudaibergenov N.D. Artistic features of the system of national values in the poetry of Yesken Yelubaev...149

Bayazitov B.B. Psychologism in modern kazakh poetry.....161

Nabiolla N. Folklorism in Talasbek Asemkulov's novel «Taltus».....173

Kalizharova Zh.T. The history of the epistolary genre in Kazakh literature.....183

Sagatova Sh.B., Yunissov Y.A. The meaning of the «conscience» concept in Kazakh proverbs.....194

Sultangaliyeva R.B., Kharisova Zh.Zh. Reflection of characters in the world of random events
in a literary work according to the features of aleatorics and happening.....205

Karbozov Y.K., Shegebayev A.M., Kyrgyzbayeva A.D. The artistic function of the concepts
of sacredness in modern Kazakh stories.....216

CULTURAL STUDIES

Zhumash A.I., Abenova A.E., Kuletova U.A. Features of the medical science of scenic speech training....232

Sharipova D.S., Axakalova Zh.A. Modernization of the historical theme in the painting
of modern Kazakhstan.....241

Islambayeva Z.U., Tauumova M.M. A reflection of the spiritual modernization of the modern Kazakh
theatrical art.....249

Yerkebay A. Novelty of stage language in classical plays of XXI century.....262

Alimkulova Zh.K., Kubekov T.N. The way the actors work in the production of "Kulager"
and the style of performance of the character.....272

Kenjakulova A.B., Alzhanov G.M. Folklore motifs in modern Kazakh easel graphics.....285

Aden Zh.Sh., Sansyzybayeva S.K. Bilingualism as a phenomenon of transcultural communication.....304

Құрметті оқырмандар, әріптестер, достар!

Сіз «Керуен» ғылыми журналының кезекті санын ашып отырсыз.

Журнал мақалалары CrossRef дерекқорында тіркеледі және әр автордың мақаласына DOI - электронды құжаттарға сілтеме жасау үшін пайдаланылатын цифрлық объект идентификаторы беріледі. Журнал «Ұлттық ғылыми-техникалық сараптама орталығы» акционерлік қоғамның (NCSTE) Қазақстандық дәйексөздер базасында (KazBC) индекстеледі. Алдағы уақыттарда авторларды Web of Science және Scopus халықаралық дәйексөздер базасына енгізілген басылымдарда қабылданған стандарттарға сәйкес жарияланымдар дайындауға бағдарлай бастаймыз. Бұған дейін аннотация мен кілт сөздердің көлеміне қойылатын талаптар реттелген.

Журналдың редакциялық алқасына қазақстандық және шетелдік жетекші ғалымдар кіреді. Журнал авторлардың жарияланымдарының ақпараттық ашықтығы мен қолжетімділігі саясатын ұстанады; мақалалар журналдың веб-сайтында үш тілде толық мәтінді қол жетімділікпен орналастырылған.

Журналдың мақсаты- гуманитарлық ғылымдар саласындағы жаңа жетістіктердің нәтижесі бойынша ақпарат беру.

Журналдың міндеттері:

Бұрын жарияланбаған және басқа журналда жариялау үшін ұсынылмаған түпнұсқа жоғары сапалы ғылыми мақалаларды қабылдау.

Авторлық құқыққа қатысты Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарына және жариялау этикасы бойынша әлемдік тәжірибеде жалпы қабылданған ережелерге сүйену.

Келесі гуманитарлық ғылымдар саласындағы жаңа зерттеулерді қамту:

1. Әдебиеттану
2. Мәдениеттану

Құрметпен, «Керуен» журналының бас редакторы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан) МАТЫДЖАНОВ Кенжесхан Ісләмжанұлы

Уважаемые читатели, коллеги, единомышленники, друзья!

Перед вами очередной номер научного журнала «**Керуен**».

Статьи журнала регистрируются в БД CrossRef и к каждой авторской статье обязательно присваивается DOI – цифровой идентификатор объекта, который используется для обеспечения цитирования, ссылки и выхода на электронные документы. Журнал индексируется Казахстанской базой цитирования (КазБЦ) АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы» (НЦГНТЭ). Постепенно мы начинаем ориентировать авторов на подготовку публикаций по стандартам, принятым в изданиях, входящих в международные базы цитирований Web of Science и Scopus. Ранее уже были скорректированы требования к объему аннотации и ключевым словам.

В составе редакционной коллегии журнала представлены ведущие казахстанские и зарубежные ученые. Журнал следует политике информационной открытости и доступности публикаций авторов, статьи размещаются на сайте журнала на трех языках в полнотекстовом доступе.

Целью журнала является распространение научной информации и привлечение новых авторов. Журнал инициирует дискуссии по результатам новых достижений в области гуманитарных наук.

Задачи журнала:

Принимать оригинальные высококачественные научные статьи, ранее не опубликованные и не представленные для публикации в другом журнале.

Опирается на требования законодательства Республики Казахстан в отношении авторского права и общепринятые в мировой практике положения по публикационной этике.

Ориентироваться на охват публикаций по следующим специальностям в области гуманитарных наук.

1. Литературоведение
2. Культурология

С уважением и надеждой на сотрудничество, главный редактор «Керуен», доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович.

Dear readers, colleagues, associates, friends!

Here is the next issue of the scientific journal "Keruen".

Journal articles are registered in the CrossRef database and a DOI is necessarily assigned to each author's article - a digital object identifier that is used to provide citation, reference and output to electronic documents. The journal is indexed by the Kazakhstan Citation Database (KazCD) of the National Center for State Scientific and Technical Expertise JSC (NCSTE). Gradually, we begin to orient the authors to the preparation of publications according to the standards adopted in the editions included in the international citation databases Web of Science and Scopus. Previously, the requirements for the volume of the annotation and keywords have already been adjusted.

The editorial board of the journal includes leading Kazakhstani and foreign scientists. The journal follows the policy of information openness and accessibility of authors' publications; articles are posted on the journal's website in three languages in full-text access.

The purpose of the journal is to disseminate scientific information and attract new authors. The journal initiates discussions on the outcome of new advances in the humanities.

The tasks of the journal:

Accept original high quality scientific articles that have not been previously published or submitted for publication in another journal.

Rely on the requirements of the legislation of the Republic of Kazakhstan in relation to copyright and generally accepted in world practice provisions on publication ethics.

Focus on the coverage of publications in the following specialties: humanitarian sciences

1. Literary studies
2. Cultural studies

With respect and hope for cooperation, Editor-in-chief of "Keruen", Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art MATYZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich.

Әуесбаева П.Т.

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты

Алматы, Қазақстан

E-mail: ksaryarka@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-7716-9715

АУЫЗША ӘНГІМЕЛЕРДІҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ-ИДЕЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПОЭТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Аңдатпа. Мақалада қазақ фольклорындағы ауызша әңгімелердің тақырыптық-мазмұндық жағынан жан-жақты талданып, прозалық фольклордың өзге түрлерінен ажыратылатын жанрлық сипатына тән сюжет пен композициялық құрылымының ерекшелігін таныту көзделді. Ауызша әңгіменің поэтикалық болмысындағы түрлі амал-тәсілдер сан алуан. Солардың қатарында мақал-мәтел, афоризмдер, теңеу, эпитет, метафора, қайталау, риторикалық сұрақтар, лирикалық шегініс, күлкі элементтері (юмор, сатира, ирония, сарказм, сондай-ақ диалог, төл сөз, диалектілік сөз қолданыстары, баяндау, уақыт пен кеңістік) мәселелеріне қатысты ғылыми тұжырымдар жасалды.

Ауызша әңгімелерді жазып алу мен оның басылым түрлеріндегі ерекшеліктерін ескере отырып, белгілі бір оқиғаның айтылу, таралу барысындағы басымдық иеленетін фольклорлық заңдылықтарға баса мән берілді. Бір әңгімешінің өзінен бірнеше қайтара жазып алу барысындағы байқалатын мысалы, композицияда, стильде өзгерістердің болуы, жекелеген детальдардың түсіп қалуы немесе жаңа эпизодтардың қосылуы сияқты жағдайлар ауызша әңгіменің фольклорлық сипатын айқындайтын белгі ретінде айқындалады. Ауызша фольклорлық әңгімелердің өмірбаяндық (автобиографиялық), тарихи және новеллалық түрлерінің жанрлық шарттылығы мен осы жанрлық түрлердің өзара сабақтастықтығын ғылыми негізде қарастыра отырып, әрбір жанрлық түрді құрайтын басты заңдылықтарына көңіл бөлінді. Қазақ халқының тыныс тіршілігіндегі әңгімешілдік дәстүр мен ондағы халықтың таным-түсінігі, салт-дәстүрі және ғасырлар бойғы қалыптасқан тұрмысы мен өмір сүру тәсіліне үлкен өзгеріс әкелген тарихи кезеңдер оқиғаларын бейнелейтін ауызша әңгімелер талдау нысанына алғаш рет ілігіп отыр. Бұл әңгімелер тақырыптық-идеялық, поэтикалық тұрғыдан талданып, сюжеттік негізі мен композициялық құрылымдық бөлшектерінің қызметі жіті талданды.

Түйін сөздер: фольклор, ауызша әңгіме, меморат, әңгімеші, тыңдаушы, сюжет, фабула, оқиға, тарих

Кіріспе. Қазақ фольклорындағы ауызша әңгіме жанрының негізі ерте замандардан бастау алады. Көшпелі өркениеттің өзіндік ерекшелігінің бірі саналатын ауызша айтылған әңгімедегі таным мен тарихтың, салт пен дәстүрдің, сондай-ақ түрлі кезеңдер оқиғаларының сұлбасы сақталған бұл жанр ертегіге жатпайтын прозалық фольклордың ерекше бір түрі болып табылады.

Ауызша әңгімеде әңгімеші ең алдымен өз жадына сүйенеді, басқа әңгімешіден естіген әңгімелерін саналы, бейсаналы түрде ойда іріктеу арқылы болған оқиға жайында ауызша әңгімелейді. Бұрынғы естіген әңгімесін сол күйінде сақтай ма, әлде кеңейтіп түрлендіре ме, қандай маңызды тұсын бөліп көрсету керектігі әңгімешіге тікелей байланысты. Мәселен, өмірбаяндық әңгімелерде баяндаудың кіріспесі үш түрлі болуы мүмкін. Басында ауызша әңгіме оқиғаға қатысушы, я оқиғаны көзімен көрген адамның атынан баяндалады. Мұндай әңгімелер әңгімешінің өз басынан кешірген әсерлеріне құрылғандықтан, өте шынайы әрі көркем, әсерлі болып келеді. Оларда

баяндау бірінші жақтан баяндалады. Сондай-ақ ауызша әңгімелер орындаушының репертуарына басқа адамдардың айтуы арқылы да енеді. Мұндай жағдайда жеке, дара субъектілік сипаттар көмескіленіп, автобиографиялық сипаты жоғалады және әңгіме басқа әңгімешінің атына телініп, айтып отырған адам жеткізуші ролінде танылады. Мұндай жағдайда мәтін әңгімешіге жақын адамның атынан, үшінші жақтан беріледі. Ал баяндаудың үшінші типінде баяндау нақты адам туралы немесе оқиға туралы автордың тұлғасын танытпай-ақ баяндалады. Кез келген ауызша әңгімені айтушы тек әңгіме айтып қана қоймайды, онда айтылып отырған мәселеге деген өзінің қарым-қатынасын білдіреді және бейнеленетін оқиғаға өзіндік ой-сезімін де қатар өре отырып, өз тұсындағы көптің көңіл-күйін де сипаттайды. Ал әңгімешінің өзінің өмірі туралы айтылатын өмірбаяндық ауызша әңгімелерде орындаушы өзінің биографиясын баяндап қана қоймайды, өмір жолынан тыңдаушылардың назарын аударатын ерекше сәттерін таңдап алып, бірінші жақтан баяндап, жеке басына, айналасына қатысты оқиғаларды еске түсіру арқылы да көптің тілегін, арман-аңсарын жеткізуші болып табылады.

Көптеген автобиографиялық ауызша әңгімелердің мазмұны өткен мен бүгінді қарама-қарсы салыстыруларға арналған. Әңгіменің бұл түрінде орындаушы өзі туралы айта отырып, белгілі бір қоғамда орын алған, өзі белсенді қатысқан, я куәгері болған оқиғаны еске түсіреді, Мысалы, Ұлы Отан соғысы мен азамат соғысының естеліктері үлкендердің жадында осылай сақталған. Мұндай әңгімелер сол кезең оқиғаларына қатысушылардың жады арқылы жеткен бағалы құндылық болып табылады. Әрине ондағы шындық қиял, көркемдеудің арақатынасы жөнінде әңгіме бөлек.

Ал тарихи ауызша әңгімелердегі баяндаудың өзгешелігі: әңгімеде бейнеленетін оқиғалардың тарихи мәні ғана емес, оның айтушының тағдырына қаншалықты әсер еткені басты назарға алынады. Әңгімеші өз өмірінің өткеніне орала отырып, белгілі бір оқиғаға қатыстылығын баяндау барысында өзі туып өскен, я болмаса сапар шеккен өлкенің тарихын танып білуге байланысты маңызды мағлұмат береді.

Әңгіме айтушының ұстанымы кейде оның оқиға кейіпкеріне берілетін бағасы да болуы мүмкін. Әңгімешінің ауызша әңгіменің прототипіне қарым-қатынасы кейіпкердің жағымды-жағымсыз бейнесінде көрініс табуы мүмкін. Ауызша әңгіме дәстүрінің бүгінгі күнделікті өмірде ауқымы тарылғанымен, көпшілік жиналған жердегі көкірегі шежірелі әңгімеші, шежіреші адамдардың көпті үйіріп әкететін әңгіме айта білу өнерінің желісі үзілмеген деуге болады. Бұл – арнайы қарастыруды қажет ететін мәселе.

Ауызша әңгіменің баяндауында әңгімеші үлкен роль атқарады. Әңгімеші алдындағы көріп отырған тыңдаушыларға қарата сөйлегенде өзін қалай қабылдағанын жақтырған-жақтырмағанын бірден сезінеді. Сондықтан дәстүрлі әңгімешілер әдетте өзі жақсы білетін тақырыпты ғана қозғап, әңгімелеген. Өйткені фольклорлық әңгіменің синкреттілік сипаты басым, онда айтушының тіл шеберлігі ғана емес, тыңдаушының қызығушылығы, жас ерекшелігі де маңызды. Ал ауызша әңгіменің көркемдік деңгейін көтеретін ситуацияға қарай әңгіме барысын өзгерте аларлық суырыпсалмалық қасиет әңгімешіге де тән.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Қазақтың ауызша әңгімелері қаншалықты мол болғанымен, оның жазып алу, қағазға түсіру, зерттелуіне қатысты өзекті мәселелер жеткілікті. Өртүрлі тарихи кезеңдердегі ауызша әңгімелер ауызекі таралу арқылы алғашқы айтылымынан сан түрлі өзгеріске түсіп бізге жеткен. Ауызша әңгіме мәтіндерін басқа фольклорлық жанрлардан айқындайтын ғылыми принциптері нақтыланбағандықтан, әрі фольклормен қатар кей тұста жазба әдебиетінің де элементтерін бойына жинақтаған ерекше жанр болғандықтан да мәтіндік жарияланымдар әр қилы. Кей жағдайда прозалық фольклор жанрларына қатысты жинақтар қатарында қарастырылғанымен жанрлық жікке бөлініп, арнайы жарық көрмеген. Алғаш рет жүзтомдық «Бабалар сөзі» сериясының 96-98 томдарында ауызша әңгімелерді жанрлық тұрғыдан топтастыруға талпыныс жасалды.

Ауызша әңгіменің бірқатар өзекті мәселелері жайында М. Әуезов, А. Байтұрсынұлы, А. Сейдімбеков Е. Тұрсынов, Б. Байтанаев, Б. Ыбырайымов т.б. ғалымдар еңбектерінде ғылыми ой-тұжырымдар көрініс тапқан.

Қазақтың ертегіден тыс жанрларының ішінде ауызша әңгіменің жанрлық жігі жайында алғаш ғылыми түрде негіздеген академик С. Қасқабасов (Қасқабасов, 1984: 9-11) оның басқа прозалық фольклор үлгілерінен басты айырмашылықтарын айқындаған.

Ауызша әңгіме жанрының түрлі ғылым салаларымен қатысты ерекшелігін ескере отырып, оның өткені мен бүгінін салмақтайтын тарихи салыстырмалы әдіс, сипаттау, жинақтау, талдау әдістері пайдаланылды.

Орыс және басқа ТМД халықтар фольклорындағы ауызша әңгіме жанрының зерттелу барысына мән беріліп, ғылыми мәнді тұстары негізге алынды. Атап айтқанда, М.М. Бахтин (Бахтин, 1984: 428-473), В.Я. Пропп (Пропп, 1976: 165), Э.В. Померанцева (Померанцева, 1985: 170), Л.В. Домановский (Домановский, 1964: 194-239), Н.Д. Комовская (Комовская, 1966: 54-71), Э.Ю. Иванова (Иванова, 2002: 81-87), Т.М. Акимова (Акимова, 1980: 119-134), А.А. Алиханова, (Алиханова, 1983:119-134), М.П. Чередникова (Чередникова, 1992: 90-109) т.б. зерттеулеріндегі ғылыми ой-пікірлер қарастырылды.

Нәтижесі. Қазақстан тәуелсіз мемлекет болып, мүмкіндіктер туғаннан кейін қазақ халқының тарихын зерделеу жөнінде жаңа көзқарастар туып қана қойған жоқ, сонымен қатар ұзақ жылдар бойы тоталитарлық жүйеге орай тек саяси және таптық тұрғыда талдау жасалып, теріс бағаланып келген әдебиет тарихының көптеген мәселелері, соның ішінде халық мұрасының жан-жақты зерттеліп, әділ бағалануына қолайлы жағдайлар туғызды.

Зерттеу жұмысының нәтижесінде 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліске байланысты туған әңгімелерде әдебиетімізге сан алуан поэтикалық ерекшеліктер әкелген жаңа үлгідегі туындылар қосылумен қатар фольклорлық үлгілердің негізге алынғандары алғаш рет сараланып талданды. Әңгімелерден көтерілістің жай-күйі, сол дәуірдегі ел тұрмысы мен халық қаһармандарының ерлігі анықталды. Көтеріліс күшпен басылған кездегі халықтың басындағы қайғы-қасіреті, әңгімедегі оқиғалар текстологиялық әдіс-тәсілдер негізінде зерттеліп, ғылыми талдау әдістері қолданылды. Әңгімелердің композициясынан тыс қорытынды түйін ретінде айтылатын тұстары әңгімешіні де,

тыңдаушыны да жаңа бір мағынаға бастайтыны анықталды. Ол айтылған әңгіменің гибраттық мағынасы екені дәлелденді.

Мақаладағы тұжырымдар қазіргі буынның қазақ халқы рухани мұраларының тарихын кең ауқымда оқып-тануына жол ашады және гуманитарлық ғылымның барлық саласындағы ғалымдар, студенттер, магистранттар, докторанттар т.б. мамандардың іргелі зерттеулеріне ғылыми нысана, дереккөздер ретінде пайдаланады деп ойлаймыз.

Талдау. Қазақ халқының талай зобалаңды басынан кешкен қиыншылығы мен қасіреті көп тарихи оқиғалары ел жадында сақталып, атадан балаға мұра болып, ауыздан-ауызға тарап, бергі заманға дейін жетті (Omarbekov, Egamberdiyev, 2018: 60-72). Қазақ өміріндегі өзгерістердің ішінде өткен ғасырдың басындағы қазақ даласындағы кен орындарының ашылуы мен ондағы жұмысшылардың жай-күйі, ауыр тағдыры мен көңіл-күйі жөнінде сақталған халық әңгімелерінен көп сыр аңғаруға болады. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап Қазақстанда өндіріс орындары ашылып, жұмысшылар тобы құрыла бастады. Алайда, көшпелі тұрмыс кешкен халықтың отаршылдық құрсауындағы өндіріске орналасып, тіршілікке қажетін табуы да оңай болмаған.

Жұмысшы тақырыбындағы әңгімелерде ерте қалыптасқан басты тақырыптың бірі – жұмысшының ауыр тұрмысы мен еңбек мәселесі. Онда азапты ауыр еңбек жайы сөз болады. Бұл бұрынғы халық тілінде кездеспеген «тар забой», «тар үңгір», шанаға жегілгендердің иығын тілген «қамыс иықша» сияқты заман тынысын танытатын жаңа ұғым мен оны танытатын сөздер арқылы да беріледі.

Бұл тақырыптағы ауызша әңгімелердің композициялық құрылымы да әр қилы. Мысалы: «Есте қалған екі оқиға» атты әңгімеде әңгімеші қазақ даласындағы кен орындарының ашылуына байланысты халық тұрмысына енген өзгерістер мен қатар ауыр тұрмыс, жоқшылық, кедейшілік жағдайларын өз өмірінің деректері арқылы өрбітеді. Әңгімешінің есінде қалған алғашқы әңгімесінің бастамасы бірден өз әкесінің тапқаны отбасын асырауға жетпеген ауыр жұмысшылық өмір, отбасындағы жеті баланың жағдайын баяндаудан басталады. Жеке өзінің тағдыры арқылы сол тұстағы үлкен отбасыларының басына түскен ауыртпалықтар жайлы, жұмысшылар мен қожайындар арасындағы текетірестің кейбір жайттарының жадында қалған оқиғаларын да жаңғыртып отырады. Яғни, әңгіме құрылымында баяндаушы бүгінмен өткенді сабақтастыра отырып, балалық, жастық шағындағы жайттарға кері шегініс жасау жолымен тыңдаушысын өткен өмір суреттеріне жетелейді. Әңгіме композициясындағы мұндай алғашқы бейнелеулер әңгіменің эпидиологы іспетті қызмет атқарады. Себебі, алдағы баяндайтын оқиғаларға тыңдаушысының назарын аудару мақсатындағы әңгімешінің «Адам жас уақыттағысын ұмытпайтын көрінеді ғой. Күні бүгінге дейін көз алдымда көрініс беріп, есімнен кетпейтін екі оқиға бар, оның бірі мынау» (Бабалар сөзі, т.96, 2013: 34) – деп, әрі қарай оқиға барысын баяндауға көшуі бірқатар әңгіме құрылымына тән, композицияның маңызды бөлшегі, құрылымы болып табылады. Әңгімеші нақтылы тарихи кезеңдегі (1905 жылдың күзі, қаңтар айының бас кезі) Успенскі шахтасындағы қазақ, орыс жұмысшыларының бірігіп, қожайындарына қарсылық ретінде жұмысқа шықпай

қалу оқиғасын көзімен көрген адам ретінде суреттейді. Оның балалық шағының елесіне қайта оралып, жадын жаңғыртуы арқылы әңгіме композициясындағы уақыт бүгінгі тыңдаушыны өткен тарихтың оқиғаларымен қауыштырады. Жас баланың санасында қалған деректі суреттер: рудник конторының алдына қызыл тудың ілінуі, бүкіл жұмысшылардың қожайын дүкенін басып алып, балалардың да тәттіге бір тоюы, бірақ осы қақтығыстан кейінгі жағдайдың ушығып, әкесінің жұмыссыз қалып, бастамашылардың қудалануы, ақыр аяғында өзінің де 15 жасынан жұмысқа жегілуі баяндалады.

Бұл тақырыптағы әңгімелерде жанрға тән қалыптасқан тұрақты композицияның барлық заңдылықтары емес, кейбір элементтері ғана көрініс табады. Көпшілік әңгімелерге басқа көркем прозалық фольклордағыдай қалыптасқан басталу мен қорытындылау тән емес. Бірақ кейбір әңгімелерде сирек болса да бастама болады. Мысалы: кейде әңгімеші өз тұрғыластарына, я болмаса жастарға өзі куә болған белгілі бір оқиғаны әңгімелегенде, сол оқиға өткен жердің қазіргі орнын нұсқау, меңзеу сипатындағы кіріспе сөзбен бастайды. Бұл нақтылы бір мекен, кеңістік, зат, я болмаса белгі болуы мүмкін.

Мысалы: «Қазіргі Қарағандының Ескі қаласындағы Костенко атындағы бақшаның күншығысында, 70-80 метрдей жерде, қос қабат поликлиника үйі бар. Сол үйдің артында, сол поликлиниканың бөлімшесі рентген кабинетіне айналған аласа үй тұр. Сол үй – осы Қарағандының ескі қожаларының бірі, ағылшын байы – Хорбателъ дейтіннің үйі. 12 бөлмелі үйде әйелі, өзі және қызы – үш-ақ адам тұратын еді...». Міне, бұл – алдағы айтылатын ауызша әңгімеде баяндалатын оқиға алаңы болған жер. Ең алдымен, әңгімеші тыңдаушысын айтатын әңгімесінің шындыққа қатысын, өзіне және өзінің тыңдаушыларына ол оқиғаның белгілі дәрежеде қатысын (ең болмағанда мекендік, кеңістік мағынасындағы) бекітіп алып барып, әңгімесін бастайды. Бұл – әңгіме композициясындағы ерекше бөліктерінің бірі. Әрине оның негізгі баяндалатын оқиға мағынасына қатысы жанама түрде, ол әңгіме экспозициясының қызметін атқарады.

Әңгімеде кеңістікпен қатар уақыт мәселесі де маңызды роль иемденеді. Өткен мен бүгін аралығындағы уақыт өлшемі араласып жатады. Ал әңгімеші осы уақыт аралығының бітімгері іспетті, олардың өзара үйлесімі, әңгіме желісінің тартымдылығы соның шеберлігіне байланысты, әйтпесе ол айтып отырған әңгімесіне тыңдаушысын еліктіре алмайды. Әңгімедегі уақыт та, кеңістік те сығымдалып, өте тығыз сипатта көрініс табады. Уақыт мөлшері де бір адамның ғұмырына тән ауқымда шектеледі. Әрине, оның жадындағы әкесінің, я болмаса әкесінің әкесінен естіген әңгімелерін жаңғырту жағдайларын жоққа шығаруға болмайды. Алайда оның өзі жаңа уақыт ауқымындағы естелік ретінде алынып, оқиғаның болған уақыты мен оның ел арасына кең тарап, әңгімешінің есінде сақталып, айтылып отырған кезіне дейінгі аралықтың шегі айқын байқалып тұрады. Ауызекі әңгімелерде кейде оқиға бірден басталып, уақыты мен орны да қатар көрсетіледі. Бұл – ауызша әңгімелердің көбіне тән өзіндік қасиет. Мысалы, уақыт жыл, ай, күн мөлшері, я болмаса әңгімешінің өзінің, я болмаса кейіпкердің жас мөлшерін шамалауға байланысты.

«Менің 16-17 жастағы кезім. 1901 жылдың күзі. Әкем марқұм шақырып алды да ...» немесе «1913 жылдан 1916 жылға дейін Қарағандыны ағылшын капиталистері пайдаланып тұрған кезде, жер астында шанашы болып істедім...». Әңгіменің негізгі мазмұны бірінші, я болмаса үшінші жақтағы еркін баяндау түрінде беріледі. Баяндаудың басқа көркемдік амалдармен (мысалы диалог, төл сөз, монолог) қатар өрілуі әңгіме композициясының ерекшелігі. Себебі, әңгіме оқу үшін емес, тыңдау үшін көпшілік жиналған ортада, я болмаса ат үстінде жол-жөнекей, жол үстінде айтылудан туған. Осылайша қандай жағдайда туғандығына байланысты әңгіменің поэтикасы да соған қарай бейімделеді. Әңгімешінің әңгімесінің ішіндегі монолог элементтері т.б. амалдар туралы әңгіме басқа. Себебі, сөзін ұйып тыңдап, әр қимылын бағып отырған халықты қаратып қойып, әңгімешінің өзімен-өзі толғанып отыратын мүмкіндігі шектеулі. Әрине пауза, кідіріс, жылау, күлу, түрлі бейвербалдық әрекеттер жасау әңгімешінің шеберлік қасиетін көрсететін қосымша әрі аса қажет қасиеттер.

Әрине ауызша әңгімелерде адамның сезімін (қайғы-қасіреті, қуанышы, күші-қайраты жайлы айтқанда күшейтіп, әсірелеу орын алуы мүмкін) суреттеу, бейнелеу белсенділік ала бастайды. Мұның өзі ауызша әңгімелердің жанрлық болмысындағы өзіне тән ерекшеліктерінің бірі болып табылады.

Әңгімешінің дарындылығына қарай, ауызша әңгімелердің құрылымында фольклордың басқа жанрлары мысалы, өлең, мақал-мәтел, нақыл сөз, тіпті жұмбақ т.б. жанрлар орын алып, ол да әңгімешінің өз кейіпкерін, я болмаса баяндалып отырған оқиғаны қоюландырып, әсерлілігін арттыру үшін пайдаланылады. Яғни әңгіме өзегіндегі басқа жанрлар әңгімеге әр беріп, көркейте түсіп, тыңдаушыны қызықтыра түседі. Мұны әңгіменің синкреттілік қасиетіне жатқызамыз. Әрі әңгімешінің халық қазынасын терең меңгерген қабілетін байқатса, екіншіден, халықтың дәстүрлі мәдениеттен әлі іргесі ажырамай тұрған кезеңдегі әңгіменің жанрлық кемелденген кезеңінен хабардар етеді. Мәселен, әңгіменің кіріспесінің өзі кеңейтілген сипатта қызмет атқаратын әңгімелер бар. «Менің 16-17 жастағы кезім. 1901 жылдың күзі» – дейтін нақтылы, тарихи мәліметтерден соң барып, оқиғаға бастама айтылады. «Әкем марқұм шақырып алды да: – Шырағым, Жақан, жасың болса 16-17-ге келіп қалды. Үйден күн көріс қаражатымызды көріп отырсың, тапқанымыз тамағымызға жетпейді. Жұрт мынау іргеміздегі Екібасқа ағылып барып жатыр. Онда жұмыс істеп, ақша тауып жатқан көрінеді. Балалармен шешен ауылда отыра тұрсын. Екеуміз Екібасқа барып, жұмыс істеп, ақша табайық, – деді. – Жарайды, әке! – дедім мен». Онан ары қарайғы жұмысшылардың жағдайын суреттейтін тұстағы әңгімешінің ауызекі сөйлеу тіліне тән қарапайым сөз оралымдары халық арасында кең таралған өлеңмен алмасады. Бұл тұста әңгімеші баяндауды қысқартудың әдісі ретінде өлеңді пайдаланып, әңгіменің әсерлілігін арттыра түседі. Себебі халықтық лирикада белгілі бір қоғамның әлеуметтік сыр-сипаты танылып, сол дәуірде өмір кешкен адамдардың көңіл-күйі, сыры аңғарылады да, өлеңді айтушы өзі өмір сүріп отырған дәуірінің әлеуметтік жайын, саяси идеологиялық мақсат-мұратын өз атынан сырлы әуен-сазымен жеткізеді, яғни өз көзқарасы, ішкі көңіл-күйін, сырын білдіреді. Сөйтіп, ол заманына, өз дәуірінің идеологиясына үн қосады. Соның жырын жырлайды. Халық

лирикасы бүкіл халықтың эстетикалық құралы болғандықтан, дарынды әңгімешілер оны шеберлікпен пайдаланған.

«Кешкілікте от басында айнала отырысқандар ауыр күрсіне отырып, қайғылы әнге салатын еді. Соның нәбір жері ғана есімде қалыпты:

*«Келдік біз Ерейменнің даласынан
Қашқанда көп ағайынның жаласынан.
Қамалдық Екібасқа барша халық
Ағылған Ертіс, Баян саласынан.
Жазылар күн болар ма біз сорлыға
Денеге салған өмір жарасынан».*

Осы талданып отырған әңгіме композициясының ерекшелігі кеңейтілген кіріспеге ғана емес, әңгіме түйініндегі айтушының эмоциялық әсерінен де байқалады. «О, шіркін дүние десейші! Нені көрмедік, нені естімедік. Жиналған халықты жұмысқа бүгін аламыз, ертең аламыз деп, күзгі суық түскенше қамамасы бар емес пе! Ақырында жұмысқа қалтасында пұлы бар адамдар ғана алынды. Қалғандары қар түсе, бет-бетімен шұбырып кетті. Сондайды да көргеміз».

Мұндай халықтың мұң-мұқтажын білдіретін әңгімелер кеңестік дәуірде толық жарық көрді деп айта алмаймыз. Өйткені тек жарқын өмірді, салтанатты тұрмысты ғана суреттеу басты міндет етіп қойылғандықтан, мұң мазмұндас шығармалар «ескі тарих», «керітартпалық» көріністер ретінде ғана қарастырылып, ондағы әңгіменің негізгі табиғаты ашылмады. Ауызша әңгіме – оңашада ұзақ-ойланып толғанудың жемісі емес, көп алдындағы, белгілі бір ситуациялық жағдайға сәйкес туатын импровизациялық сипаты басым жанр. Онда белгілі бір дәуірдің ізі, оқиғаның мезгілі әңгімешінің жады арқылы ғана бізге беріледі. Осыған байланысты әңгімедегі дәуір сипаты анықталады. Яғни, фольклорлық сана бойынша дәуірдің, тарихтың өзі емес, оның адам санасына түскен сәулесі бейнеледі. Ауызша әңгіменің фольклорлық жанрға тән айқын белгісінің бірі – осы.

«Ағылшын капиталистерінің айуандығы» атты әңгіменің тілі аса көркем. Әңгімешінің халықтық тілдің қайнарынан қанып ішкен, ойын образды түрде жеткізе алатын қабілеті көрінеді. Өрине бұл тыңдарманға да қатысты. Себебі ауызекі сөйлеу стилінде айтылған әңгімедегі әрбір сөйлемде тарихи оқиға мен оның зардабын берудегі сөз саптаулар, бейнелі тіркестер әңгімені қызықты, әсерлі ете түскен. «Ол кезде мен буыным бекіп, бұғанам қатпаған жас едім. Тар заман мені де мейірімсіз улы тырнағына ілді». Яғни, әңгімеші – ағылшын капиталистерінің жұмысшыларды қалай қанағандығының тірі куәсі. Ең әуелі өзі жайлы мағлұмат берген әңгімеші жалпы жұрттың басындағы қасіретті өз бойынан өткізіп, басынан кешірген адам ретінде шебер жеткізеді. Әсіресе әңгімедегі жұмыстың, тұрмыстың ауыр сипатын бейнелейтін оқиға үзіктерінен қазақ жұмысшыларының басынан кешірген ауыр қасіреттің салмағы сезіледі. Демек, бұл тұста ауызша әңгіменің танымдық, тарихилық сипаты айқын көрінеді.

Шетелдік отаршылдардың қазақ даласындағы озбырлығын бейнелеуде де халық тілінің бүкіл байлығы, тұспал мен бейнелі, астарлы ауыстырудың ғажайып үлгісін тануға болады. Ауызша әңгіме поэтикасының ерекшелігі – оқиғаны тек құрғақ баян-

дап қана қоймай, өзі көрген білгенін, сезінгенін тыңдаушының да жүрегіне жеткізуді мақсат етеді. Мәселен, төмендегі баяндау мысалдары арқылы әңгіменің тыңдаушыға әсері артып, оқиға болған кезеңдер ауыртпалығын тыңдаушы өз басынан өткергендей күйге түседі.

«Ағылшындар жұмысшылардың еңбегін сүліктей сорды. 12 сағат титықтап еңбек еткенде ішсек асқа, кисек киімге жарамайтын едік». Яғни аталмыш тақырыптағы әңгіме барысында белгілі бір оқиғаны баяндауда әңгімешінің берік жады ғана емес, басынан өткен жайтты тәтпіштей суреттеуі арқылы әңгімеленіп отырған кезеңнің қасіретін шебер жеткізу қабілеті дараланады.

Фольклорлық ауызша әңгімелер де заман өзгерісін тап басып танып, халықтың ішкі шер-мұңын шығарудың, адамдық, азаматтық қарсылығының құралына айналған. Қазақ халқының басынан кешірген аса ауыр тарихи оқиғалардың бірі – 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісі туған кезеңнің тақырыбы да ауызша әңгімелерде алуан түрлі сипатта көрініс тапқан (Оразов Р., 2016: 85-100).

Композициялық құрылымы көлемді әңгімелер осы 1916 жылғы оқиғаға қатысты тарихи әңгімелерге тән. Мәселен «Сұлтанбекұлы Әубәкірдің 16-шы жылғы басынан кешкен оқиғалары» (Бабалар сөзі, т.96, 2013: 99-107) деп аталатын әңгіме бірден ел ішінде туған дүрбелең салдарын баяндайтын диалогпен басталады. Әңгімеші әуелі оқиға басталысымен, елдің ішіндегі басты кісілердің: Саурықұлы Ұзақ, Мәмбетұлы Жәмеңке, Естібайұлы Нұке, Шорманұлы Қазыбек және басқалардың қамауға алынғандығынан хабардар етеді. Тарихи әңгімелердің өзіне тән жанрлық белгісі тарихи оқиға мен тарихи қайраткерлерге, кейіпкерлерге ерекше мән бере әңгімелейтіндіктен, нақтылы тарихи есімдерді санамалап өту негізгі көркемдік әдіс болып табылады. Бұл әңгімеде баяндау негізгі әдіс болып табылады. Әңгімеде алдымен елдің бетке ұстарларына көрсетілген қысым мен зорлық баяндала отырып, оқиғаның қазақ халқына тигізген зардабын шебер жеткізе білген.

Әңгімеші оқиғаға өзі тікелей қатысушы, осы аталған кейіпкерлермен қоян-қолтық араласып, қамалу мен қақтығыстарды, түрме азабын қатар көрген адам ретінде баяндайтындықтан, әңгіменің шынайлығы күмән тудырмайды. Әңгімеші 16 жылдың зобалаңын суреттейтін тұста да, онан кейінгі өмір суреттері мен өз басынан өткерген жайттарды келтіргенде де қарапайым халықтық тіл өрнектерін шебер пайдаланады. Әңгіме ішіндегі баяндаумен қатар өріліп жатқан диалог, одағай сөз, қаратпа сөз, қыстырма сөз, сыбыс сөз үлгілері оқиға мен оның зардабын берудің тәсілдері ретінде әңгіме өзегіне шебер қиюластырылған. Егер әңгіме бірсыдырғы баяндалып әлдебір оқиға, я болмаса кейіпкер жайлы ұзақ-сонар әңгімеленсе, тыңдаушыны жалықтырған болар еді. Сондықтан баяндап отырған адам әңгімені жандандырып, тыңдаушымен пікірлесіп, назарын аудара, қарата отыру әдісі арқылы тыңдаушыны да әңгімеге ортақтастырады. Тағлымдық-тәрбиелік, тіпті танымдық та маңызы зор ауызша әңгімелердегі реалды өмір шындығы басымы. Әңгімеші оқиғаны баяндағанда бірізділікті сақтап отырмайды. Еркін баяндау әдісінде, алдымен кейіпкерінің ерлігін баяндап алып, сосын барып, ол өзі жайындағы мәліметтерді береді. Яғни, бұл әңгіменің жанрлық сипаты екі жақты: тарихи әрі автобиографиялық.

Әңгімеші нақтылы уақытты, жыл мезгілін (Ел жайлауға шыққан, июль айының аяқ кезі), өзінің Ахметжан Махамбетәліұлы деген болыстың үйінде жалға жүргенін, әкесінің бір саудагерге жалданып, Тәшкенге мал айдап кеткенін, өзінің жетімдік, жоқшылық тағдырын қысқаша баяндап өтеді. Бұл әңгіменің құрылымындағы оқиғаның кілті, яғни тарихи оқиға сипаты әйелдердің ауызынан шыққан сыбыс әңгіме арқылы берілуі болса, бұл әдіс арқылы осы тақырыптағы бірқатар әңгімелердің композициясы кеңіп отырған, ол әрі халықтың көңіл-күйін берудің әдісі ретінде жұмсалған.

Орыс фольклортану ғылымында, сыбыс, дақпырттың өзін жеке жанрлық түр ретінде қарастырған ғалымдар пікірі белгілі (Дубин, 2001: 117). Ал С.А. Қасқабасов қазақтың прозалық фольклорында мұны жанрлық түр емес, жанр поэтикасындағы қосымша көркемдік бөлшек ретінде қарастырады (Қасқабасов, 1984: 57).

Мәселен, 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісіне байланысты ауызша әңгімелердің поэтикасындағы сыбыс пен дақпырттың сипатына назар аударайық: «Көтеріле атқа мінген ел лек-лек болып кетіп жатқанын көреміз. «Аты жоқтар байдың жылқысын талап мінсін!» деген сөзді де естігенбіз»; «Майданға барып, қаласының үстінде соғысып жатыр деп естиміз»; Бір күннен кейін: «Сарат қаласын шауып алыпты, сегіз орысты тұтқынға алып, Құнанбай, Шыныбектер үйіне әкетті» деп естідік». «Үшінші күні «қаладан салдат шығыпты» дегенді естідік». Сол күні кешке жақын ел үркуге бет қойды. «Қырылған адамнан Мақаншыда аяқ басып жүретін емес» деген хабар келген кезде, жан кеудеден шығардай алқынып, үлкен-кішінің үрейі кетті»; «бесір мен болыстар шет пұшпақтап спескі жазып жүр» дегенді жұрт күңкіл қылатын», «Қырғыз бүлінді» деп хабар қылды, «Жастарды алуға қаладан орыс шығады екен» деген қауесет жайылды», «Салдат алмайтын болып, манапес шығыпты» деп сүйінші сұраушылар да көбейді, ел үрейлене бастады. «Бір күні, март туған кез «Патша тағынан түсті, жұрттың бәріне теңдік-бостандық туды, билік ел қолында болатын болды» деген сыбыс-хабар дүңк ете түсті. «Некалай патша тағынан түсті, қазақ сықылданған езілген елге теңдік берілді» деген сыбысқа жұрт нанбады. Сонда да көп ұзамады, бұл лақап расқа айналды» (Бабалар сөзі, т.96, 2013: 115-117). Яғни, ауызша әңгімедегі сыбыс пен дақпырт әңгімелер композициялық бөлшек қана емес, танымдық, тарихи, ақпараттық, мағлұматтық қызметтер атқарып, әңгімені неғұрлым ықшам әрі терең жеткізу үшін жұмсалған.

Қорытынды. Жинақтай келгенде айтарымыз, ауызша әңгіменің тақырыбы әралуан. Онда халық басынан кешірген өмір кезеңдерінің ізі сақталған. Ал оның композициялық құрылымындағы баяндаумен қатар маңызды компоненті – диалог болып табылады. Тіпті кейбір әңгімелер диалогпен де басталуы мүмкін немесе оқиғаның шарықтау шегі мен драмалы шиеленісуі де диалогпен берілуі мүмкін. Кей жағдайда бірнеше адамның диалогына құрылған әңгімелердегі бір кейіпкердің сөзі әңгіменің түйіні де болып жатады. Ал кейде әңгіменің аяқталуы ретінде әңгімешінің өзінің қорытындылауы немесе өз пікірі берілуі мүмкін. Бірқатар әңгімелердің композициясы түгелдей дерлік тек диалогқа құрылады. Мұнда айтушының бір-екі ауыз түсіндірме кіріспесінен соң әңгімеге қатысушы екі немесе бірнеше адамның диалогы беріліп, сол әңгіменің шешімін айтатын да сол қатысушылардың бірі болып

табылады. Ел ішінде кең жайылған оқиғаларды беруде әңгімеші көбіне ел ішіндегі адамдардың диалогын ұтымды пайдалану арқылы әңгіменің тартымдылығын арттыра түседі, яғни оқиға тұсындағы халықтың көңіл-күйін беруде диалогтың баяндаумен қатар өріле отырып берілуі маңызды рөл атқарған. Сондай-ақ қалың топтың наразылығы мен ой-арманын аңғартудағы жарыспалы диалог үлгілерінің, әсіресе осы тақырыптағы әңгімелерде молынан қолданылуы өз алдына поэтикалық тәсіл ерекшелігі.

Тұрмыстық және тарихи әңгімелерде шындық сипат басым болады, онда әңгіме желісі сюжетке негіз болған оқиғадан айтарлықтай ауытқымайды, сол себепті қиял (вымысел) өте сирек кездеседі.

Автобиографиялық әңгімелердің жанр жасайтын басты көркемдік құралдарының қатарында адамның тууы мен өліміне негіз болған өмір кезеңдерін атап көрсететін лексикалық единицалармен ерекшеленеді.

Сондай-ақ «өмір», «жұмыс» концептері өмірбаяндық ауызша әңгімелерді тудырудың құралына айналып («Біздің солдаттық өмір» немесе «жалшылық өмір», «малшылық өмір» т.б.), адам өміріндегі маңызды факторлар ретінде суреттеледі.

Жоғарыда атап көрсеткеніміздей, тарихи тұлғаларға қатысты әңгімелерде әңгіме айтушы көбіне олардың өзі куә болған ерекше бір қасиетіне, адамгершілік болмысына тыңдарманның көңілін аударуды мақсат етеді.

Кейбір әңгімелерде өзінің туған жылын, тұратын жерін сондай-ақ көшіп-қонған мекенін, оқиғалардың өткен жерін толық көрсетіп береді. Өмірбаяндық әңгімелерде уақытты білдіру үшін зат есімдер ғана емес, мағыналық жағынан, темпераментті күші жағынан сан есімдер де, сондай-ақ әртүрлі сипаттайтын оралымдар да қызмет атқарады. Яғни өмірінде өткен маңызды оқиғаларды өмірінің өлшемі етіп алады.

Ауызша әңгіменің мәтінін құрастыруда композиция елеулі роль атқарады. Баяндаудың басы мен аяғының болуы заңдылық. Әңгіме оқиғаның логикасына құрылып, оның бүкіл өнбойын ашып көрсетеді. Ауызша әңгімелерге де өзге прозалық фольклорға тән көркемдік құралдар тән (теңеу, эпитет, метафора, қайталау, риторикалық сұрақтар, лирикалық шегініс, күлкі элементтері /юмор, сатира, ирония, сарказм/, сондай-ақ диалог, төл сөз көп кездеседі). Әңгімеші өз әңгімесін қысқа, ұғынықты түрде жеткізуге тырысып, сол арқылы тыңдаушыны қызықтырып, шынайы өмірдің оқиғасына сендіруді көздейді. Ауызша әңгіме оқиға суымай тұрып пайда болатындықтан, толық қалыптаспай, айтылу барысы арқылы байып, толысады. Бұл жағдайдағы шығарманың тілі жанды әрі образды, көркем болып келеді.

Ауызша әңгіме құрылымындағы өзге жанрлардың поэтикалық қызметіне келсек, ол жанрлар (өлең шумақтары, ән, мақал, мәтел т.б.) ауызша әңгімеден тыс жерде бөліп алғанда мағынасынан айырылады. Себебі, олар әңгімеленетін оқиғаны баяндаудың көркемдік болмысын құрайтын қосалқы қызмет атқарады.

Мақала ҚР БҒМ Ғылым комитетінің AP08855872 гранттық жобасы аясында дайындалды.

Ауесбаева П. Т.

Институт литературы и искусства им. М.О.Ауэзова

Алматы, Казахстан

E-mail: ksaryarka@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-7716-9715

Идейно-тематический и поэтический характер устных рассказов

Аннотация. В статье проводится комплексный тематико-смысловой анализ устных рассказов в казахском фольклоре, раскрывающий особенности сюжетно-композиционной структуры жанра, отличающие его от других видов фольклора. Существуют различные подходы к поэтическому характеру устных рассказов. Рассмотрены пословицы, афоризмы, сравнения, эпитеты, метафоры, повторы, риторические вопросы, лирические отступления, элементы юмора (юмор, сатира, ирония, сарказм), а также диалог, прямая речь, употребление диалектных слов, повествование, время и пространство, сделаны по ним научные выводы.

Учитывая особенности записи устных рассказов и видов их публикаций, уделено особое внимание фольклорным закономерностям, преобладающим в повествовании и распространении того или иного события. Такие обстоятельства, как изменение композиции, стиля, утрата отдельных деталей или добавление новых эпизодов, наблюдаемые в процессе перезаписи одного и того же рассказа, выявлены как признак фольклорного характера устного рассказа. Определив на научной основе жанровое разделение фольклорных рассказов на автобиографические, исторические и новеллистические, взаимосвязанность этих видов, обращено внимание на основные закономерности в каждом виде фольклорных рассказов. Впервые проанализированы устные рассказы о событиях в разные исторические периоды, которые на протяжении веков оказывали большое влияние на мировоззрение, обычаи, традиции, образ жизни казахского народа. Эти рассказы анализируются с тематико-идеологической, поэтической точек зрения, тщательно рассмотрены функции сюжетной основы и композиционно-структурные детали.

Ключевые слова: фольклор, устный рассказ, воспоминания, рассказчик, слушатель, сюжет, случай, история.

Auyesbayeva P.T.

M.O.Auezov Institute of Literature and Art

Almaty, Kazakhstan

E-mail: ksaryarka@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0002-7716-9715

Thematic-ideological and poetic character of oral narratives

Abstract. The article provides a comprehensive thematic and semantic analysis of oral stories in Kazakh folklore, revealing the features of the plot-compositional structure of the genre that distinguish it from other types of folklore. There are various approaches to the poetic nature of oral speech: proverbs, aphorisms, equations, epithets, metaphors, repetitions, rhetorical questions, lyrical digressions, elements of humor (humor, satire, irony, sarcasm), as well as dialogue, scientific conclusions have been drawn on issues source word, dialectal usage, narration, dialogue time and space.

Taking into account the peculiarities of recorded oral stories and their types of publication, the emphasis was on folklore patterns that prevail in the narration and distribution of an event. Circumstances such as a change in composition, style, the loss of individual details or the addition of new episodes, observed in the process of rewriting the same story, are defined as a sign of the folklore nature of the oral story. The genre conditionality of autobiographical, historical and short stories of oral folk art and the interconnectedness of these genres on a scientific basis, attention is drawn to the dominant patterns of each genre. For the first time in the history of Kazakh people, the form of analysis of oral traditions, depicting the traditions of conversation and the events of historical periods, made great changes in the knowledge, customs and traditions of the people and their way of life.

Key words: folklore, oral story, memories, narrator, listener, plot, incident, history.

Сведения об авторе:

Ауесбаева Пакизат Тенизбаевна, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, кандидат филологических наук, доцент. ksaryarka@inbox.ru, Scopus ID 57195972966, ORCID ID: 0000-0002-7716-9715.

Әдебиеттер:

Акимова Т.М. П.П. Бажов ертегілерінің жанрлық табиғаты // РКФСР(РСФСР) халықтарының фольклоры: ЖОО арасындағы ғылыми жинақ. – Уфа: БМУ, 1980. – 164 б. (орысша)

Алиханова А.А. Мекегі ауылының фольклорындағы азамат соғысы тақырыбына арналған ауызша әңгімелер // Дағыстан халықтарының қазіргі фольклоры: мақалалар жинағы / СССР ҒА Дағ. фил. Тарих, тіл және әдебиет ин-ты. – Махачкала, 1983. – 180 б. (орысша)

Бабалар сөзі. Жүзтомдық. – Астана: Фолиант, Т.96: Ауызекі әңгімелер. – 440 б.

Бахтин М.М. Сөйлеу жанрларының мәселесі // Бахтин М.М. Әдеби сын мақалалары. – М., 1986. – 543 б. (орысша)

Домановский Л.В. Ауызша әңгімелер // Ұлы Отан соғысының орыс фольклоры. – М.-Л., 1964. – 478 б. (орысша)

Дубин Б.В. Сөз - жазу - әдебиет: Қазіргі мәдениет әлеуметтануының очерктері. – М.: НЛО, 2001. – 210 б. (орысша)

Иванова Э.Ю. Мари ауызша әңгімелеріндегі шындықтың көрінісі // «Ресей мен әлемдік қауымдастық тұрақтылықтың жаңа нысандарын іздеуде» VI Вавилов оқулары. Бүкілресейлік пәнаралық ғылыми конференция материалдарының жинағы / профессор В.П. Шалаевтың жалпы редакторлығымен. 2 бөлім. – Йошкар-Ола, 2002. 1-б. – 280 б. (орысша)

Қасқабасов С.А. Қазақтың халық прозасы. – Алматы, 1984. – 272 б.

Комовская Н.Д. Ұлы Отан соғысының халық әңгімесі // Қазіргі орыс фольклоры: мақалалар жинағы / Жауапты ред. Э.В. Померанцева. – М., 1966. – 262 б. (орысша)

Omarbekov T., Egamberdiyev M.(2018) The Kazakh Khanate in the period of Yesim Khan in folklore resources (1598-1645) (Есім хан тұсындағы Қазақ қағанаты фольклорлық ресурстар негізінде (1598-1645)) // Milli Folklor. №119. -2018. -60-72 б. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2s2.085062228889&origin=resultslist&sort=plf-f>

Оразов Р. Жетісу 1916 жыл: мұрағат құжаттарында // Отан тарихы. – 2016. - № 1. ЭОЖ 94(574) 083.76:930.25

Померанцева Э.В. Орыстың ауызша прозасы. – М.: Просвещение, 1985. – 272 б. (орысша)

Пропп В.Я. Фольклор және шындық. – М.: Ғылым, 1976. – 326 б. (орысша)

Чердников М. П. Ұлы Отан соғысы туралы естеліктердегі баяндау құрылымының типологиясы // Ертегі және ертегілік емес проза: ЖОО арасындағы ғылыми еңбектердің жинағы. – М.: МПМУ, 1992. – 95 б. (орысша)

Литература:

Акимова Т.М. Жанровая природа сказов П.П. Бажова // Фольклор народов РСФСР: Межвуз. науч. сб. – Уфа: БГУ, 1980. – 164 с.

Алиханова А.А. Устные рассказы на тему гражданской войны в фольклоре с. Мекеги // Современный фольклор народов Дагестана: Сб. статей / Даг. фил. АН СССР. Ин-т истории, яз. и лит. – Махачкала, 1983. – 180 с.

Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. – М., 1986. – 543 с.

Домановский Л.В. Устные рассказы // Русский фольклор Великой Отечественной войны. – М.-Л., 1964. – 478 с.

Дубин Б.В. Слово - письмо - литература: Очерки по социологии современной культуры. – М.: НЛО, 2001. – 210 с.

Иванова Э.Ю. Отражение действительности в марииских устных рассказах // VI Вавиловские чтения «Россия и мировое сообщество в поисках новых форм стабильности». Сб. материалов Всероссийской междисциплинарной научной конференции / Под общ. ред проф В.П.Шалаева В 2-х ч. – Йошкар-Ола, 2002. Ч 1. – 280 с.

Каскабасов С.А. Казахская народная проза. – Алматы, 1984. – 272 с. (каз.)

Комовская Н.Д. Народный рассказ Великой Отечественной войны // Современный русский фольклор: Сб. статей / Отв. ред. Э.В. Померанцева. – М., 1966. – 262 с.

Omarbekov T., Egamberdiyev M.(2018) The Kazakh Khanate in the period of Yesim Khan in folklore resources (1598-1645) (Есім хан тұсындағы Қазақ қағанаты фольклорлық ресурстар негізінде (1598-1645)) // Milli Folklor. №119. -2018. -60-72 б. (In English) <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2s2.085062228889&origin=resultslist&sort=plf-f>

Оразов Р. Семиреңье 1916 год: в архивных документах // Отан тарихы. – 2016. - № 1 (каз.) **ӘОЖ 94(574) 083.76:930.25** (каз.)

Померанцева Э. В. Русская устная проза. – М.: Просвещение, 1985. – 272 с.

Пропп В. Я. Фольклор и действительность. – М.: Наука, 1976. – 326 с.

Слова предков. Стотомник. – Астана: Фолиант, Т.96: Устные рассказы. – 440 с. (каз.)

Чередникова М. П. Типология повествовательной структуры в меморатах о Великой Отечественной войне // Сказка и несказочная проза: межвузовский сборник научных трудов. – М.: МПГУ, 1992. – 95 с.

References:

Akimova T.M. (1980) Genre nature of the fairy tale P.P. Bazhov / T.M Akimova // Folklore of the peoples of the RSFSR: Mezhvuz. sci. collection – Ufa: BSU. – 164 p. (In Russian)

Alikhanov, A.A. Oral (1983) stories on the topic of the civil war in the folklore of S. Mekegi / A.A. Alikhanov // Modern folklore of the peoples of Dagestan: Collection of articles / Dag. phil. USSR Academy OF Sciences. In-t history, yaz. and lit. - Makhachkala. – 180 p. (In Russian)

Bakhtin M.M. (1986) Soileu janrlarynyn maselesi [Problems of speech genres] // Bakhtin M.M. Literary-critical articles. – M. – 543 p. (In Russian)

Cherednikova M. P. (1992) Tipologiya povestvovatel'noy struktury v vospominaniyakh o Velikoy Otechestvennoy voyne // Skazka i nekhudozhestvennaya literatura: Mezhvuzovskiy sbornik nauchnykh trudov.– M.: MPGU. – 95 p. (In Russian)

Domanovsky L.V. (1964) Auyzsha angimeler [Oral stories] // Russian folklore of the Great Patriotic War. – M.-L. – 478 p. (In Russian)

Dubin B.V. (2001) Soz – jazu – adebiet [Slovo – bukva – literature]: Oчерki sotsiologii sovremennoy kul'tury. - M.: NLO. – 210 p. (In Russian)

Ivanova E.Yu. (2002) Reflection of deeds in Mari oral texts // Sixth Vavilovsky Vavito readings “Russia and the world community in search of new forms of stability” 2-x. – Yoshkar-Ola. Part 1. – 280 p. (In Russian)

Kaskabasov S.A. (1984) Qazaqtyn halyq prozasy [Kazakh folk prose]. – Алматы. – 272 p. (In Kazakh)

Komovskaya, N.D. (1966) Folk tale of the Great Patriotic War // Modern Russian folklore: Sat. article / response ed. E.V. Pomerantseva. – M. – 262 p. (In Russian)

Omarbekov T., Egamberdiyev M.(2018) The Kazakh Khanate in the period of Yesim Khan in folklore resources (1598-1645) // Milli Folklor. №119. – 60-72 p. (In English) <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2s2.085062228889&origin=resultslist&sort=plf-f>

Orazov R. Semirechye (2016) 1916 year: in archival documents // Otan tarihy. – № 1 (In Kazakh) **ӘОЖ 94(574) 083.76:930.25**

Pomerantseva E.V. (1985) Orystyn auyzsha prozasy [Russian folk prose]. – M: Prosveshenie. – 272 p. (In Russian)

Propp V. Ya. (1976) Folklor jane shyndyq [Folklore and reality]. – М.: Наука, – 326 p. (In Russian)

The words of the ancestors. One hundred volumes. – Астана: Folio, Vol.96: Oral Stories. – 440 p. (In Kazakh)